

Сихимбаева С.М., Аманбекқызы Ж.,* Баймаханбетова М.А.
б.ғ.к., доцент. М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент қаласы, Қазақстан
магистр, аға оқытушы. М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент қаласы, Қазақстан
магистр, аға оқытушы. М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент қаласы, Қазақстан

ТАРИХИ ТӘЖІРИБЕ МЕН ҰЛТТЫҚ ДӘСТҮРДІ ЖАҢҒЫРТУ– ЖАРҚЫН БОЛАШАҚ КЕПІЛІ

Автор корреспондент: amanbekkyzy85@mail.ru

Түйін: Мақалада рухани жаңғыру идеясының түпнегізі ұлт тарихы мен мәдениетінен, дәстүр-салтынан бастау алатыны айтылады. Ұлттық құндылықтарды бойымызға сіңіру арқылы болашаққа бағдар жасап, мәңгілік елге айнала аламыз.

Бастауыш сынып оқушыларының ертедегі халық дәстүрін қалай үйрететіні және оларды моральдық сапада тәрбиелеу әдісі сипатталған. Оның туған халқының тарихымен, әдебиетімен және мәдениетімен таныс бола отырып, осы тарихи тізбекке жалғанып, рухани дамитыны айтылады. Егер біз он екі жасқа дейінгі бастауыш мектеп оқушыларына халықтың ұлттық дәстүрімен, салт-санасымен таныстыра алсақ, балалардың болашағы, тәрбиесі үшін де алаңдамауға болады. Өйткені, біздің балаларымыз құрғақ мораль естуден шаршады, сондықтан балалар күнделікті өмірлеріне ауыз әдебиеті кейіпкерлерінен үлгі ала отырып, өмірді даналықпен түсінеді.

Қазақ әдебиетін қалыптастыруға үлес қосып, ауызша әдебиет пен жазбаша әдебиеттердің жалпы жанры арқылы қарапайым адамдар мен мектеп оқушыларын жақсы, адамгершілік, әлемді жақсы көруге үйретеміз. Тәлім-тәрбие жұмысымен айналысатын ата-аналардың, мамандардың, педагог-ғалымдардың, мектеп мұғалімдерінің кәдесіне асатындай осындай аса құнды пікірлердің, ұлағатты сөздердің мән-мағынасы еш уақытта ескірген емес. Бұл жайлар - оқу орындарында болсын, отбасы тәрбиесінде болсын тәлімдік-тәрбиелік мақсатқа жаратылатын маңызды арналар.

Кілттік сөздер: ұлт, дәстүр, Тәлім-тәрбие, Қазақ әдебиеті, бастауыш сынып, жастар, болашақ

Жер ғаламшарында тіршілік ететін әр халықтың ғасырлар бойы жинаған асыл мұрасы – сол халықтың рухани қазынасы, жан дүниесіндегі адамгершілік құндылықтары. Әрбір ұлттың халық ауыз әдебиеті мен ата-әже тәлімі арқылы, салт-дәстүрлері мен жазылмаған дала заңдары арқылы ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан рухани мұралары қазіргідей жаһандану заманында бала тәрбиесіндегі таптырмас нұсқаулық, адастырмас шамшырақ болып табылады. Рухы биік халқымыздың намысты да қайсар, жігерлі де жалынды, ақыл мен қайраты бойында таласқан, жолдасын дауға берсе де, жауға бермейтін ұлдары мен қыздарын тәрбиелеу құралы – нақ осы ұлттық тәлімдік жүйе болуы керек.

Еліміздің қазіргідей жаһандану сипатымен даму жолына түскен кезінде әлемдік өркениеттер қақтығысында жұтылып кетпей, өзіндік ұлттық бояуын, тұлғалық даралығын сақтай алатын, интеллектуалды, жоғары мәдениеттілігі имандылықпен ұштасқан ұрпақ тәрбиелеу үшін балаларымыздың бойындағы сан ғасырларға жалғасқан тарихи тізбекке ілестіретін ұлттық дүниетанымды оятуымыз керек. Елбасы Н.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында: «Ұлттық жаңғыру ұлттық сана-сезімнің көкжиегін кеңейту, ұлттық болмыстың өзегін сақтай отырып, оның бірқатар сипаттарын өзгерту. Мен қазақстандықтардың ешқашан бұлжымайтын екі ережені түсініп, байыбына барғанын қалаймын. Біріншісі – ұлттық код, ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай жаңғыру болмайды. Екіншісі – алға басу үшін ұлттың дамуына кедергі болатын өткеннің кертартпа тұстарынан бас тарту керек» [1,3], - деді. Осында айтылған ұлттық кодты халқымыздың қазақилығынан, отансүйгіштігінен таба аламыз. Қазыбек би бабамыздың: «Дұшпанның аяғына жаншылмаған елміз, басымыздан намысты асырмаған елміз,

адалдықты әрқашан жасырмаған елміз, атаның өсиетін балаға, баланың өнерін атаға айтып, тарата білген елміз, құлақтың құрышын қандырып, әділ сөзді халыққа айта білген елміз» [2,89], - деп толғағанындай, ата-баба мұрасын қастерлеп, қалдырған мирасына сызат түсірмей, болашаққа тапсыру, елдігімізді сақтау болып табылады.

Қазіргі ұрпаққа компьютерлік технология мен робототехниканы терең меңгертіп, әлем халықтарының тілі мен мәдениетін санасына сіңіргенімізбен олардың бойына ұлттық рухтың дәнін себе алмасақ, жүректерінде ұлтына деген терең махаббат шоғын тұтата алмасақ, олардың болашағы бұлдыр, өмір жолы бұралаң болатыны анық. Себебі, балаға берілген ең жоғары дәрежедегі академиялық білім де оларға арлы болуды, адамгершілігі мол болуды, қайырымды да мейірімді болуды, кішіпейіл де жомарт, кеңпейілді болуды үйрете алмайды. Ал, ол тәрбиенің негізі халық ауыз әдебиетінің түрлері мен аңыз-әңгімелерінде, ертегілерінде, батырлық жырларда, ғибраты мол би-шешендердің нақыл сөздері мен тәрбиелік ой-пікірлерінде жатыр. «Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлттың тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті» [3,56], - деп кезінде ғалым М.Жұмабаев айтып өткеніндей, ұлт тәрбиесін білім алушыға дұрыс деңгейде бере білсек, бүгінде белең алып жатқан жастар арасындағы келеңсіз оқиғалардан арылуға жол салған болар едік. Шынайы білім ең алдымен ұлттың игілігіне, одан әрі адамзаттың, жеке тұлғаның игілігіне бағытталуы тиіс. Ұлттық білімнің өзектілігі де осында. Ұлттық білім беру жүйесінің негізі болып педагогикалық дәстүр, білім беру дәстүрі, жүздеген ғасырлар бойы қалыптасқан біздің бойымыздағы құндылықтарымыз саналады. Яғни, нағыз педагог та, педагогика да халықтың өз ішінде жатыр. Сондықтан да, ұлттық тәрбиені білім алушы жастардың бойына сіңіру – біздің басты міндетіміз.

«Ұлы даланың жеті қыры» тақырыбында «Егемен Қазақстанның» 21 қарашадағы санында Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың мақаласы жарияланды. «Ұлт тарихындағы кеңістік пен уақыт», «Тарихи сананы жаңғырту» атты бөлімдерден тұратын бұл мақаланы «Рухани жаңғыру: болашаққа бағдар» бағдарламасының заңды жалғасы десек те болады. Ел президенті бұл жолы ұлттық болмысымызды сақтап, тарихты жаңғырту жағдайына ерекше көңіл бөлген. Әсіресе, жас буынды ұлттық тәрбиемен сусындату – кезек күттірмейтін іс екені айтылған. Ұлт қаһармандарын үлгі ететін балалар фильмдері мен мультфильмдердің санын көбейтіп, ұлттық сана қалыптастыруды бесіктен бастап қолға алуға шақырады. Қазақтан шыққан даңқты қолбасшы батырлар мен ақыл-ойдың майталмандары тек елімізде ғана емес, бүкіләлемдік деңгейде насихатталса да артық емес екенін айтып өтті.

«Жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – сол ұлттық кодыңды сақтай білу. Онсыз жаңғыру дегеніңіздің құр жаңғырыққа айналуы оп-оңай. Жаңғыру атаулы бұрынғыдай тарихи тәжірибе мен ұлттық дәстүрлерге шекеден қарамауға тиіс. Керісінше, замана сынынан сүрінбей өткен озық дәстүрлерді табысты жаңғырудың маңызды алғышарттарына айналдыра білу қажет. Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол адасуға бастайды» [1,1] дей отырып, рухани жаңғырудың бірнеше бағытын саралап берді. Олар: «Бәсекеге қабылет». «Прагматизм». «Ұлттық бірегейлікті сақтау». «Білімнің салтанат құруы». «Қазақстанның революциялық емес, эволюциялық дамуы». «Сананың ашықтығы». Осы бағыттардың нақты міндеттерін белгілеп беріп, шын мәнінде рухани жаңғырудың сара жолын салып берді.

Ал кеше ғана жарияланған Елбасының «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласы сол рухани жаңғыру бағдарламасының заңды жалғасы іспеттес. Ауқымы кеңіп, мақсаты нақтыланған, нәтижеге бағытталған нақты қадамдар.

«Кеңістік – барлық нәрсенің, ал уақыт – бүкіл оқиғаның өлшемі. Уақыт пен кеңістіктің көкжиегі тоғысқан кезде ұлт тарихы басталады»[4,1] деп сөзін бастаған Елбасының әр сөзінде шындық, терең мағыналы астарлы ой жатыр. Расында да, еліміздің Ежелгі Орта ғасырлардағы тарихы толық зерттеліп бітпеген. Қазақ халқының қалыптасуында сақ, ғұн, қаңлы тайпаларының алар орны ерекше. «Отар елдің тарихын

отарлаушы ел жазады» деп Д.Неру айтқандай, осы уақытқа дейін орыс зерттеушілерінің жазбаларында сақталған мәліметтерден ғана құралған тарихымызды оқып келсек, ендігі болашақта араб, парсы, түрік, қытай және т.б. тілдердегі архив материалдарын қопарып, тәуелсіз елдің шын тарихын жазып шығар уақыт жетті. Немістер мен италиялықтар немесе үнді халықтары қазіргі территориясын мекендеген ежелгі тайпалардың мәдениетімен мақтанып, оларды өз өркениетін қалыптастырудағы тарихтың бір бөлшегі ретінде қарастырады. Және бұл – өте дұрыс ұстаным, тарихи тамырын жете түсініп, саралай алмаған халық болашағына да бағдар жасай алмайды. «Өткен шақ – бүгін – болашақ» үштігіндегі әрбір тармақтың өз орны бар, өткенсіз бүгін жоқ, бүгінсіз ертең жоқ. Сондықтан да елбасымыздың төл тарихымызды жаңаша зерттеп, тың деректермен толықтыруды талап ететін бұл бастамасы – өте құптарлық іс. Жаһандық тарихтағы өз орнымызды дұрыс қалыптастыру үшін нақты ғылыми деректерге сүйенуіміз керек. Сондықтан да әлемге өзімізге тән ұлы даланың жеті қырын паш етуіміз керек. Оның алғашқысы – атқа міну мәдениеті. Бір кездері бұл өнер де өз заманында толқыныс туғызып, қазіргі елең еткізетін ғылым жаңалықтары сынды жұртты ауызға қаратқан болар. Себебі, жабайы аттарды қолға үйретіп, оны қажетіне пайдалану арқылы адам баласы, оның ішінде қазақ халқы бір белеске көтерілді. Жылқыны қолға үйрету арқылы біздің бабаларымыз үлкен үстемдікке ие болды және қазба жұмыстарының нәтижесі бойынша атқа міну мәдениеті ең алдымен Қазақстан аумағында қалыптасқаны дәлелденді. Бес қаруын сайланып атқа қонатын бабаларымыздың бойында қайраты қайнап, рухы таситын болған. «Жылқы мінезде қазақ» дейтін халқымыздың өмірінде жылқы малының орны ерекше, міне, бұл да біз үшін ерекше құбылыс.

Екіншісі – ұлы даладағы ежелгі металлургия – металл кендеріне бай қазақ өлкесі алғашқы кен орындары пайда болған орталықтардың бірі болып табылады. Ежелгі заманнан бастап, Орталық, Солтүстік, Шығыс Қазақстанда таукен өндіріс ошақтары пайда болып, қола, мыс, мырыш, темір, күміс пен алтын қорытпалары алына бастаған. Ата-бабаларымыз метал өндірудің технологиясын дамытып, берік те мықты метал өндірудің қыр-сырын меңгерген. Қазба жұмыстарнан мәлім болғандай, тұрмыстық заттар мен қару-жарақтар еліміздегі дала өркениетінің үздік үлгісін көрсетеді.

Үшінші қырымыз – аң стилі. Көшпенді өмір салтын қалыптастырып, табиғатпен үндесіп тіршілік кешетін халқымыздың тұрмыс заттарынан осы аң стилі басты орын алған. Жануарлар бейнесін тұрмыста пайдалану арқылы адам мен табиғат арасындағы байланысты нығайтып, еліміздің ұлттық дүниетанымы мен рухани құндылықтары қалыптасты. Аң стилімен жұмыс жасаған бабаларымыз оюлап кескіндеудің, металмен жұмыс істеудің, мыс пен қоладан балқымалар жасаудың, құймалар құюдың, жайма алтын дайындаудың жоғары өндірістік тәжірибесін игергенін байқаймыз, бұл да біздер үшін зор мақтаныш.

Төртіншісі – алтын адам. Елбасымыз шет елдерге шыққан сайын өзімен бірге ылғи да алтын адамның макетін алып жүреді. Себебі түсінікті де, Дала өркениетінің қуатты күші мен энергетикасын бойына жинаған, бай мифологиясынан сыр шертетін мұндай жәдігермен мақтанбау мүмкін емес. 1969 жылы Есік қорғанынан табылған, өнертанушылар арасында «Қазақстандық Тутанхамон» деп аталған Алтын адамның қазіргі уақытта басқа аймақтардан да табылған бірнеше нұсқалары бар. Көркемдігі мен шеберлігі көз тартатын осындай мәдениет жәдігерін қалдыру үшін бабаларымыз қандай өнер мен тектілікке ие болған десеңізші?! Ондағы жазылған жазу Орталық Азиядан табылған алғашқы жазулардың бірі десе деболады.

Бесінші қырымыз – Түркі әлемінің бесігі екендігіміз. Қазақстан мен Еуразияның басқа да мемлекеттері үшін Алтайдың алар орны ерекше. Ол күллі түркі әлемінің бесігі болып табылады. Орасан зор аймақта отырықшы мәдениет пен көшпелі өркениеттің өзіндік өрнегін қалыптастырып, өнер мен ғылымның да дамуына ықпал еткен. «Мәселен, орта ғасырдағы Отырар қаласы әлемдік өркениеттің ұлы ойшылдарының бірі – Әбу Насыр Әл-Фарабиді дүниеге әкелсе, түркі халықтарының рухани көшбасшыларының бірі Қожа

Ахмет Ясауи Түркістан қаласында өмір сүріп, ілім таратқан» - дей отырып, Елбасымыз түркі дүниесінің даналарына да ерекше тоқталып өтеді.

Алтыншысы – Ұлы жібек жолы. Батыс пен Шығысты жалғап жатқан даланың төсінде батыр бабаларымыз саудагерлердің қауіпсіздігін қамтамасыз етіп отырды және сол арқылы алым-салық жинап, өз елінің экономикасын да жолға қойды. Мұның өзі еліміздің территориясында мәдениет пен экономиканың дамуына зор септігін тигізді.

Жетіншісі – Қазақстан алма мен қызғалдақтың отаны екендігі. Бүкіл әлемге таралған алма мен қызғалдақтың генетикалық отаны біздің өлкеміз екенін мақтанышпен айта аламыз. Мұның өзі өзгелерге берілмеген тарихи-мәдени құндылық болып табылады. Осылайша еліміздің жеті қыры – жеті артықшылығын саралай отырып, осындай тарихи сананы жаңғырту үшін «Архив – 2025», «Ұлы даланың ұлы есімдері», «Түркі әлемінің генезисі», «Ұлы даланың ежелгі өнер және технологиялар музейі», «Дала фольклоры мен музыкасының мың жылы», «Тарихтың кино өнері мен телевизиядағы көрінісі» тақырыптарында қандай нақты істерді қолға алу керектігін ашып айтады.

Бұл жоба аясында көптеген игілікті шаралар қолға алынып, дала даналарының даналығы сақталған фольклор мұралары жинақталып, қазақтың ұлттық өнеріне де ерекше көңіл бөліне бастайды деп үміттенеміз. Тарихи тамыры мықты, ұлттық құндылықтарға табан тіреген елдің болашағы жарқын, алар асуы биік. Сондықтан ұлттық сананы жаңғыртуды өзімізден бастап, өзіміздің жауһарларымызды таниық, насихаттайық, тамсанайық, мақтан етіп, рухани қуат алайық деп отырған Елбасының бастамасын қазақстандықтар жан-жақты қолдайды деп сенеміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. Астана, 12 сәуір, 2017 жыл.
2. Төреқұлов Н., Қазбеков М. Қазақтың би-шешендері. 1,2-кітап. Алматы: Жалын, 1993. 400 бет.
3. Жұмабаев М. Шығармалар. 2, 3 Т. Алматы: Білім, 1996. 512 б.
4. Ұлы даланың жеті қыры // Егемен Қазақстан. 21 қараша, 2018 ж. Астана

Аннотация: В статье говорится, что идея духовного возрождения происходит из истории, культуры и традиций народа. Поглощая национальные ценности, мы станем вечной страной, сосредоточившись на будущем. В этой статье описывается, как учащиеся начальной школы учат ранним фольклорным песням, и таким образом воспитывают их в моральной качестве. Ребенок, знакомый с историей, литературой и культурой своего родного народа, растет и становится человеком, который продолжает расти в этой исторической цепочке. Мы не будем обеспокоены перспективами учащихся начальной школы до двенадцати лет, если мы внедрим эти стихи, мораль и поэзию. Потому что, наши дети устали слышать о сухих нравах, поэтому дети смогут развиваться и сообщать о своей повседневной жизни, поскольку они объясняют жизнь мудрым. Внося свой вклад в формирование казахской литературы, через общий жанр устной литературы и письменной литературы, мы воспитываем простых людей и школьников, чтобы любить добро, человечество, мир. Всех познающих которая связывает с исторической цепочкой достоинства стихов, является требованием времени. По мнению наших ученых, этот жанр глубоко укоренен в историей.

Abstract: The article says that the idea of spiritual rebirth comes from the history, culture and traditions of the people. By absorbing national values, we will become an eternal country, focusing on the future. This article describes how elementary school students learn early folklore songs, and thus educate them in a moral quality. A child who is familiar with the history, literature and culture of his native people grows and becomes a person who continues to grow in this historical chain. We will not be concerned about the prospects of elementary school students until the age of twelve, if we introduce these verses, morality and poetry. Because, our children are tired of hearing about the bad morals, so children can develop and communicate about their

daily lives, as they explain life to the wise. By contributing to the formation of Kazakh literature, through the general genre of oral literature and written literature, we educate ordinary people and schoolchildren to love the good, humanity, the world. All those who know, who connects with the historical chain of dignity of poetry, is a requirement of time. According to our scientists, this genre is deeply rooted in history.